

УДК 811.111

Т.Ю. Миронова,

кандидат педагогічних наук, в.о. доцента

(Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна)

ПОГЛЯД ЛЮДИНИ ЯК ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРО ВАЖЛИВИЙ МЕХАНІЗМ ЖИТТЯ ТА ПОГЛЯД АВТОРА В ПЛІНІ ТВОРЧОГО ПИСЬМА

Автор розглядає поняття "авторський погляд" як невід'ємну частину писемної творчості, до якої відносяться і художні, і наукові, і газетні тексти. Досягнення авторського погляду в писемній роботі є одним із основних свідчень авторства. Невизначене, а часто інтуїтивне існування даного поняття у писемній реальності закликає до його поглибленого дослідження. Це дозволить вселити в людей віру у свої творчі здібності, зробить тенденцію до гуманізму у вітчизняній освіті і науці одним із цілком реальних кроків вперед.

Повідомлення, яке пропонується вашій увазі, є складовою частиною наукової роботи за темою "Комунікативна перспектива авторського тексту". Галузь дослідницьких зусиль є новою і безумовно надалі перспективною і в більш широкому та заглибленому обсязі. Актуальність її життєво важлива, і навіть нелегко визначити, в якому відношенні більше: чи для вітчизняного духовного росту, чи з піклуванням про молодих, чи для поваги нас серед інших країн, які вже давно і впевнено вийшли на позитивні результати. Дослідження є важливим ще й тому, що гармоніює з сучасним закликом вітчизняної освіти і науки до одухотворення всіх аспектів і наукових розробок, які маємо наблизити до людської особистості. Стаття має на меті багатогранно розглянути поняття "авторський погляд" заради втілення в реальність письмової творчості, що дозволить людям усвідомити силу своїх духовних потенцій, підніме шану до людини, яка мислить і пише. Дослідниця пройшла значний шлях вивчення теорії письмової творчості, яку практикують за кордоном та в Україні. Багато аспектів роботи потребували ретельного звернення до різних питань з філології, філософії, та психології.

Здатність людей націлювати увагу на інших та на оточення є такою природною, що здається, що вилучити цей делікатний рух із життя неможливо, а обговорювати – вести до речей очевидних. А що ж видно? Помітна внутрішня спрямованість людини, що пробуджується до активності зовні себе – буцімто від звертання інших до неї, від взаємин навкруги та у своєму обміркованому виході до всіх. Рух спершу мерехтить в очах. Знайомий нам сполох розумового вогника, або як протинається твердота, як камінець, що відчутна в живому струмені погляду. Це розпізнає кожний, хто працює з людьми віч-на-віч, саме коли вони думають, приймають рішення або звертаються із своїм розумінням справи. Менше знають про погляд ті, хто спостерігає життя зовні, зігнуті спini, або простягнуті руки, або снування повз, чи застиглий навзник, а ще – хто в напрузі проживає вік, поєднаний із амбразурою пристроїв та апаратів. Спільнота, яка присвячує себе "безпоглядним" послугам менш або зовсім не читає очі співрозмовника або присутнього, від цього і манери спілкування у таких досить характерні. З того, що мова погляду є реальним явищем, зародилось англійське дослідження (Кембридж), і внаслідок цього з'явився тест [1: 88-89], який визначає, наскільки кожний є комунікативно компетентний у такій одночасно звичній та таємничій ділянці спілкування.

Колись і тепер, вміло або невміло, на художніх полотнах і в перебільшених сміхотворних зображеннях погляд викреслювали, чи-то як сніп променів, чи потік стріл, а то і як сполох блискавки. Для нас важливий сам факт: людське визнання, що така сила відчутна, і на неї розраховують в зображеннях.

Ще й народ-користувач мови зважав на реальність дотику погляду. Якщо довідкова література відбиває межі національної свідомості, то повіримо її обізнаності, коли знаходимо там безліч прислів'їв, приказок та інших звиклих висловів, які прямо або з натяком, в'ються навкруги "погляду", а за власним враженням відчуваємо, що вони не виходять із розповідей людей про себе і своє життя. Все розмаїття лінгвістичного багатства "поглядового" букету можна розподілити за риторично знаменними віхами, і ми отримуємо повний набір. За всіма основними маршрутами людська думка доторкується до поняття погляду.

Так, скажімо, хтось потребує влучне слово про хибність причини і наслідку [2: 437], є для цього:¹ "Подивився – як рублем наділив", або "Прийшов, побачив, переміг", "С глаз долой – из сердца вон", "Тьфу, чтоб не сглазить", "Око за око, глаз за глаз", "Ворон ворону око не выклюет". "Не вини зеркало, когда (побачив) рожа кривая", "Прийшла (зустрів, побачив) біда – відчиняй ворота", "Смотрел, как в воду", "Дареному коню в зубы не смотрят", "У семи нянек и дитя без глазу", "В глаза улыбается, а за глаза ругается", "Як зиркне, впадеш!".

На всякчас про вади узагальнення знайдуться [2: 419]: "Очі мої би тебе не бачили", "У сусіди завжди і все (побачиш) й краще, і смачніше", "За деревами і ліса не видно", "Мир повидать – себя показать", "Кто старое помянет, тому глаз вон", "Бачили ми таких!", "Ми все таке бачили, ми про все таке знаємо...", "Глаз-алмаз", "В своем глазу бревна не видит...".

Негідним натиском [2: 443] в словесних баталіях насувають: "То ми ще подивимось!", "Дивись, прямо пожирає очима...", "Плюй в глаза – божья роса", "Очі завидючі, руки загребуші", "Видит око, да зуб не ймет", "На чужой каравай (побачивши) рта не раззевай", "И глазом не моргнет", "У страха глаза велики", "Как выбежит, глаза выпучит, полетят клочки по закоулочкам", "Хоч очі би розплющив!", "Піду світ за очі", "Щоб я ввік твої соромні очі не бачила!", "Так і вбиває очами!", "Ось так, на очах у всіх!", "То всі бачать, всі чують мое горе", "Хоч в око стрель", "Бог все бачить", "То в труні я таке бачив!", "Бачити тебе не можу!", "Піду, очі сльозами умию", "Ось піду, підмалюю очки!", "Ідіть, ідіть, а я подивлюсь, як у вас вийде!", "Дивіться, саме найкраще, саме дешевше, то ваше щастя на вас дивиться і посміхається!", "Ти все у мене побачиш, і білочку, і свисток!", "Дивись, який знайшовся?!", "Я тебе покажу Кузькину мати!".

Все перекочується знайомою луною з різних обставин, звідтіля поблискують поглядами персонажі нашого барвистого життя: як тільки в людей є потреба збирати своє мислення, увага стає помітною в їх очах.

Чи будемо ми погляд за власним бажанням? Звертаємося до тих, в кого це фах випрацьовувати штучний вигляд до чужого тексту, але так щоб повірили – до професійних акторів. М. Кропивницький [3: 92-93] влучно посилається на сценічну техніку – дивитися в глибину і вдалечінь та понад головами глядачів. Це викликало проблему з властями, коли вигукуючи фразу, актор, вміло направив очі якнайдалі, а там були студенти. Оскільки владні авторитети схилили в думках поміж причиною та наслідком, то театралу довелося пояснювати, що то його класична професійна поведінка, а студенти до його погляду відношення не мали. Навпаки, йому фахово заборонено дивитися на когось особисто, інакше, зроби людина хоч один рух, актор може загубити текст або повести себе непередбачено. К. Станіславський [4: 154-180] ретельно аналізував поведінку та внутрішнє відчуття актора на сцені. Проте, будову самого погляду за власним бажанням від не одужав. Саме найбільше, згадувались переваги одного виконавця перед іншим, якщо їх від природи великі вразливі очі відгукувались на удавану роботу тіла на сцені. Погляд є такий тонкий інструмент людяності, що відхиляється від навмисного використання в театрі. А актори не дивляться на людей відносно своїх слів не тільки шануючи досвід своїх майстрів, що відрадили давити волю очам, але і з причини, що погляд ніскільки неслухняний, коли слова не свої, тим більш промовляються нечислені рази. Все таке є правдою і про кіноакторів, і про фотомоделі. Навіть коли трапляється вдале співпадіння задуму та акторської міміки з поглядом, то виходить уривками, від кадру до кадру, які потім мають збирати разом. Ті самі актори, починаючи перед глядачами говорити зв'язано від себе, часто мають безсилий ніяковий погляд, що стає значним контрастом з силованим спрямуванням очей, що якимось удалося.

Очі є дзеркалом нашої душі. Про них разом із жестами тепер згадали і звернулися за допомогою там, де відкидали з професійної уваги. Це про відпрацювання натуральних просодичних якостей мовлення. У минулому столітті в Англії, а в наших краях ще недавно й незмірно ортодоксально за так званим свідомим підходом, інтонацію англійської мови як іноземної, намагались перенести в професійні вміння викладачів та перекладачів через виключно графічне зображення: так би мовити, що написано пером, то не вирубають сокирою. То були лінії, риси та точки. А що вміли люди – вони декламували напам'ять теоретичні положення про те, який вони мають настрій, і що робить їх артикуляційний апарат, коли мелодія мови їх вивчення злітала круто вгору, або спускалась вниз, або робила згибистий вираж. Яку-то англійську природність удавав їх власний іноземний голос – він

¹ (про одночасне посилення до українських та російських фраз):

Про одвічну природну потребу думок в зусиллі навколо "погляду" свідчить повсякденність. Спілкування, яке склалося в нашому житті, доволі не розділяється на національні мовні шари: люди звикло одночасно користуються приказками та прислів'ями із часів їх дитинства, і у жвавих розмовах миттєво віддають перевагу тим чи іншим висловам не за національними смаками, а за влучністю та римованістю. І в цьому помітна наша цікавість: свідомість без підказок та завченості видає, що люди в своєму глибокому єстві при найменшій проблемі зосереджуються на роботі очей, роздивляються, розглядають та упевнюються, про що прикметою зовні є їх одночасно відчутний та невловимий, неповторний і неприборканий погляд.

зрадницьки вимальовував радість або категоричність на зразок рідної, в кого якої – або російської, або української, думки були в рядках закоснілих правил, рот скривлений у штучних намаганнях, а очі зникли в собі і щось безпорадно шукали в заглибині свідомості і урвищі несвідомості пам'яті. Погляд не вів тонке спілкування як дотик до душі іншого. Погляду не було.

Тепер англійські творці інтонаційного письма самі попереджують, що суть багатьох мелодійних малюнків можливо передати та перейняти, коли сприймаєш комунікативно повноцінну звукову ситуацію, в якій вираз обличчя додає до змісту слів. Звісно, коли рот зайнятий артикуляцією, то що залишається від міміки – погляд, який домальовується кольорами і відтінками від чутких брів, тонкого малюнку зморшок, як елегії емоцій, ще від ледь помітних плавних чи як сполох енергійних рухів голови, яка на свій манер прокладає пунктуацію смислу. Це – про живе соковите спілкування людей [4: 248-249].

Чи є саме наукове пояснення погляду? Коли погляд – це помітний рух уваги, то як про сяючі людські очі розповідають психологи, якщо вони мають глибоке розуміння уваги нашого розуму?

З самого початку, погляд людини буває уважний чи неуважний. Уважний погляд є явище значуще в психології, і дослідження людської уваги склалися вагомо: її прагнули приборкати. Неуважний погляд не заслуговував шани. Неуважність не викладалась в підручниках з психології, проте такого стану багато в навоколишньому житті. Уважний і неуважний погляди розмежовували так широко, що ті майже перестали щось говорити про себе, саме як ділити на холодне та гаряче.

Далі, можемо встановити, що уважний погляд здатний вибирати одне і відкидати інше. Це цікавило психологів, які визнавали увагу як "я волюю вибирати". Це гідна позиція самостійного розуму в незалежному виборі: "С власне бажання і право самому або зосередитися, або відвести думку". Що потрапило в коло уваги, як кажуть, стало більш яскравим для людської свідомості. Однак, захотіти зробити щось більш яскравим, націлюючи очі, переконуючи себе бути уважним, не вдається. Увага покидає розум у плаваючому русі очей повз певні речі, хтозна для чого. Немає таких зовнішніх кліщів, які можна придбати для вилучення зосередженого погляду: він як тільки помічає дещо навмисні маневри, перестає бути тим, що тільки був: людина спостерігає, що ж перед нею роблять і що не вкладається в її розуміння звичайного ходу справ, чого від неї хочуть. Ситуація змінюється, і настає вже інший період зібраного мислення та зовні помітний інший погляд. Так, всі експерименти психологів щодо уваги людини виглядають примітивно схематичними і не стають швидким коректним свідченням про живість всіх очей, і на всі ті випадки, коли хтось зайнятий особисто важливою справою, якій вже так багато присвятив, хто поряд з іншими, а вони всі неповторні, хто опинився в тій чи іншій хвилі почуттів.

Досить подивитися на погляд залучених до психологічного експерименту – то штучна ситуація відносин, участь в них не є безпосередня, а з удаваних причин. Який резон згоди тих, хто показує свою увагу? То, частіше за все, авторитарна ситуація, яка давить на страх – з владних позицій, з позицій всезнаючого приходить особа і ставить під сумнів людські якості тих, хто якимось чином підлеглий – натуральна реакція напруження в самозахисті: "Я не такий дурний, я знаю, що вони почнуть розповідати про все це..." В іншому разі, може бути ситуація комерційна, яка потягла за мотузку людську жадобу, отримати гроші нізачо: "Нехай дивляться, що мені шкода того..., то вони мабуть дурні, як за таке гроші платять...". Ще спрацьовує механізм амбіцій, коли учасників експерименту підносять в їх власній уяві, дають завищувати в хмарках величності, їм приємно давати свідчення про неабиякі ілюзорні якості: "Хай знають наших... ми не ликом шиті... я їм покажу, де раки зимують". Часом вважають за можливе втягнути людський матеріал до експерименту через їх необізнаність, "темноту", що є ні чим іншим ніж тиском на відчуття невідомого: "То мені пообіцяли, що в мене відкриється якесь нове розуміння..., що такого у інших не буде, їх не навчать..." Погляд тоді каже, що людина заклопотана всім тим, що викликало її згоду бути матеріалом, який спостерігають і описують. Тоді, очі розповідають не про, наприклад, вибір малюнків, або кольорів, тощо, а про її ставлення до штучної діяльності, яка їй самій зовсім непотрібна. Рідко, але є такі експериментальні, хто відчуває фальш обставин. Вони можуть примкнути до справи в полоні своєї цікавості: "Чим вони там займаються, та що воно їм дає". Тоді очі в коловороті каналів особистого змісту, про що розповідають посмішки, примруженості, насупленості або застигlostі, можна ще продовжувати. Або погляд стає недовірливим, насмішуватим, роздратованим, комічно задоволеним, чи застигло покірним.

Очі піддослідних відрізняються, але однаково відворотно неприємні. Прекрасними вони не стануть, це факт. Фальш обставин тому джерело. То зовсім інші ситуації, коли експериментатор чи виконавець, переходячи в чужорідний вимір відношень, дивиться з захопленням і безперечно прекрасними очима закоханого з першого погляду, тоді людина може і стати привабливою, але вся ситуація співпраці викликає відчуття абсурду. Буває, сама природа настільки тонко попрацювала, що чийсь очі стають нестримно привабливими, незалежно від погляду.

З наступним кроком психологи визнають, що прояв уваги у одних використовують як індикатор активності інших. У цьому разі увага описується: "Вони захотіли зупинити свою думку". Це ланцюг взаємин домінування й підкори: "Є той, хто бажає захопити увагу, та той, хто не мав на меті, але зосередив свої очі". Ще ми пізнаємо правду про мінливість уважного погляду в постійному плині людських турбот, як-то:

По-перше, очі реагують на обставини, які пробуджують всі або певні з п'яти органів відчуття: визначити чи гарячий чай, або чи висохла сорочка, чи то власна дружина розмовляє з кимсь за дверима, чи то запах газу, чи лаку, або жах, коли замість солі в їжу додали соди, або дотик однієї людини є саме раювання, а від пальців іншої можна здригнутися у відразі. Очі в усіх цих ситуаціях роботи розуму відгукуються на зібрані життєві сили самим особливим чином: погляд невловимо різний, але без прикидання: "Маленька справа, але своя".

По-друге, очі свідчать про ситуації, які закликають розум до уваги: треба напружено і швидко пригадати, життєво необхідно розплутати хитросплетіння проблеми, ясність думки вимагає визначити причину, життєдайне відчуття прийдешнього окреслює припущення, повнота розуміння з'ясовує можливості, бережне ставлення до знахідки думки пильнує хід розв'язання. Побіжно очі світяться, опріч вогню розуму, відблиском почуттів: жива душа турбувалася, мужньо збиралась з силами, трималась з рішучістю, полегко розм'якла у знайденому рішенні, щоб зосередитися на остаточному виконанні і заглибитися у задоволеному виході з ускладнення. Очі живі в правдивій справі, чесному рішенні й у відвертих та щирих почуттях: "Зробив все, що зміг; більше зробити не можна". Нарешті, очі розповідають й про напруження і страждання тіла, тим більш, як це стає тривким та звиклим. Є погляд того, хто добіг із останніх сил до фінішу, є мова очей про стан силача, який штовхнув гігантську вагу над собою, про дещо кричать очі того, кому вдалося випірнути з глибини. Є особливий погляд швачки, яка вбачає кравецьку роботу на відстані і серед всіх. Особливий погляд хірурга і танцюриста, здорового чи хворого, міцної дитини та приреченого: все різне.

Свідчення психологів продовжуються, а ми помічаємо, що уважний погляд людини приковує наукову думку і стає символом турботи багатьох про чинники його спрямування. Увагою бажають швидко керувати, більше ніж знати людину, в стилі життя якої увага – щира, відверта, багатокрила і повнокровна – є таким невід'ємним дотиком до життя в межах своїх справ, відповідальності і інтересу. То благородно спрямовувати талант уваги в особисте русло, то негідно розтрачувати шанс власного людського віку, пустуючи заздрою і агресивною чи піддесливою і мстивою увагою до справ у інших. Погляд очей про все таке розповідає на видноті.

Управляти увагою, а тим самим поглядом? Якщо навмисно і демонстративно – то реально тільки трохи і не завжди. Хто удає, що він звикло і націлено маніпулює увагою інших, той замахується на недосяжне і невдячне. Щоб не "виховувати" і не "тримати" увагу, а її випромінювати як смак уважного життя, треба починати з уваги дорослого.¹ Чиста дитина, яка ще не скуштувала ледарства думки, переймає невловимі речі в пізнанні довкілля поряд з тим, в кого захоплення земним змістовним існуванням і своєю справою суть невід'ємні від уваги [5]. Значущий погляд у такому спілкуванні є як причетність матері в перші хвилини життя. В європейській та американській літературі є наукове поняття і практичне цінування зустрічі очей та спілкування поглядів [7: 382-383]. У такому потужному потоці людяності поодинокі сперечання, як-то про палітурки певного кольору, виглядають немічними жестами притягнути увагу.

Певною рисою відношення психологів до уваги і тим самим до погляду є їх фантазування про увагу як м'яч, який або сам тримаєш, або в тебе кидають, або в тебе неспроможного відбирають, щоб кинути комусь ще – дечи́бто як в спорті: вхопить найспритніший. Тільки увага не предмет, який можна вилучити – вона є і буде з людиною доки людина жива, інше питання, на що вона спрямована, в якій мірі і як довго. Увага споріднена з почуттям самозахисту: пильнує, щоб у тіла не відібрали життя, та у розуму не відтяли його зміст. Коли педагоги ремствують про неухажних та розсіяних, то

¹У значній мірі до успіху, ми не кажемо виховних систем, а особистого контакту педагогів, які прагнули самостійно осмислювати свою діяльність, А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського [5; 6], було відверте намаганням в конкретній справі руками і розумом вирішувати жакливі проблеми існування. Вони йшли в майстерню, в поле, робили свято із нічого. Тоді старший і досвідчений щиросердо працював, прямо дивлячись в очі, часом страждаючи і у втомі. Вони їли те саме, що і їх вихованці, одягались однаково до межі стримано. То була наука особистої відповідальності за шанс вижити. Не сама краща майстерність жити, коли початковою точкою стають особисті втрати, виснажлива напруга, злидні, бруд та голод серед невдячності та заздрощів навколишніх. Їх особисті перемоги над нестерпним, були тільки їх особистими висотами, і вони дали один іншому відчуття сили людини, віри в розум та бачення проблем. Досягнення у трагедії не заслуга обставин їх життя: все сталося не завдяки офіційній ситуації, і не через те, що А.С. Макаренко відтворив в мініатюрі у своєму закладі структуру та мову сучасного йому суспільства, а протиріч цьому [5: 580]. Живі і тверді очі поряд з молодими – то було саме вагоме.

це не значить, що учні мають якийсь м'яч уваги і не вміють його кинути до вчителя, або кидають і не влучають – в той самий час їх потужна увага буває десь в інших вимірах, які виявилися більш значимими, ніж спілкування з предмету. Тут справа вже в тому, як далеко від людського змісту навчання так званий "неуважний" прокреслив для себе свій активний сенс. У таких обставинах яскраві палітурки та кольорові картки не допоможуть. На них "розсіяні" подивуються, подумують, що щось нове, а вчитель старається, а вже потім поринуть знов у своє: наука не йде на їх розум. Ми не коментуємо про те, що зовні трюки для уваги ефектно свідчать про педагогічні намагання, тоді вже це про привернення уваги авторитетів, з нею бавляться.

Іншою психологічною трактовкою уваги є її надумана приреченість перед діяльністю. Якщо, то справжня людська життєва справа, то в ній немає ніякої потреби, щоб якби-то квала увага збадьорювалась міцним авторитетом якогось привида праці. Нібито зухвале яйце промовляє до своєї рідної квочки, що воно її визначило. Відоме пташине непорозуміння риторично склалося з підміни одної життєвої ситуації – іншою з іншими учасниками і іншою працею, до якої нахабне яйце не мало ніякого відношення. Так само особисто велична праця вздовж звичайний вік стає величною через прояв духовності людини, яка заради повноти свого існування, мужністю творчого розуму, який підкорює життєві проблеми, і гармонійністю почуттів жила так, щоб було приємно подивитися на зроблене, на дотикове свідчення її розуму і душі. Якщо немає щільного органічного поєднання особистості з тим, що вона робить, то увагу до підневільної праці викликають страхом, маніпулюванням жадобою, або лоскотанням амбіцій. Якщо ми вивчаємо увагу, – це її непривабливий вид, і тримається така тваринним самозахистом. Серед таких намагань можна заглянути й у вічі. Помітимо їх погляд, як темні вікна, він показує приниження, брехню, паніку та агресію.

Як воно є, ми підійшли ще до одного психологічного вчення, яке намагалося на свій манер зневажити святую увагу змістовного людського життя. Кажуть, що незріла голова уважна біля себе і кидає погляди, як кицька на те, що смачне, тепле та запашне. А зрілий розум якби уважний в першій своїй свідомості про маси, владу, про підкорення майбутнього, в теоремах проєктах та задумах. Із таких абстрактних висот було ніби негідно зволитись до конкретного "тут, тепер і як воно насправді є". Перше, мовляв, не заслуговувало на повагу. Друге вважалося привілеями недосконалого розуму. Хто помічав, розумів, радів або співчував живим людським виявам, з таких глузували, таких жаліли й зневажали. Хто зарозуміло дивився невиразним поглядом над головами інших та грався пустими високими словами, того не розуміли, боялися, і сторожко шанували. Глибоким почуттям правди, яке присутнє в кожному з нас, і яке однаково відверто шепотіло свою відповідну оцінку і брехливому, і чесному, ми розуміли, що щось сталося не вірно, що так не повинно бути. Сподівалися, що життя завжди розміщає речі по своїм місцям, бо тих, хто промовляв абстракції видно звідусіль і видно їх пустоту і неміч в інших справах і відносинах. З таким відчуттям образи залишалися, бо протистояти абстракціям не вміли. З'являвся болісний і безсилий погляд.

Чому не вміємо розсіювати туман із слів? Ми загубили мужність і ясність самостійної чесної думки. Коли ця напасть почалась? Вона була завжди, тільки шанс видужувати в різні часи в різних місцях не був однаковий. Щоб не починати від прашурів, повернемо голову вбік тільки прапрадідів. Їх мабуть вчили ті, кому сподобався Дарвін, і сподобався новиною, яку не дуже замірявся проголошувати. А великий Чарлз мав хист подобатися. Він був добрий письменник, сам в собі це цінував. Іще він був такий мастак-оповідач, що людям перехоплював дух. Через його текст несешся як на крилі птаха, як в поемі. Він багато бачив, а щоб розповісти про це, своїм ґрунтовно вихованим і відточеним пером, знайшов сюжет, що через світ земний і крізь часи далекі, і розповів. Хто легко прочитав, швидко побачив, що перед богом вже не боязко і не соромно. А якщо погода та природа коїла свавілля з тваринами, то і люди, якщо їм заманеться, випрацюють, давлячи на інших, такі напрямки думок, на які розраховують. Погрозливого творця-бога вже не було. Але стало модно думками порядкувати життям інших, а вони ж до того часу були божими дітьми, тими, кому гоже визначати свої наочні вчинки мірами "добро" чи "зло", "правда" чи "брехня", те саме, що від всевишнього чи від дідька. Так підійшли до нових пророків, хто возвеличив абстрактні поняття, бо вже грався через них з болісною людською гордістю втомлених і неситих. Таких довго тримали на пайках абстракцій. А розсіяти пустоти слів такі не здужували. Більш за те, мисленнєві конструкції руйнувати було заборонено: казали, що то була свідомість, і не просто так, а класова. Самозахист навчив: до абстракцій з конкретною правдою не наблизитися.

Коли в нас "святих корів" абстракцій не порушували, у світі практикувалася наука вирішення проблем, що, як і творче письмо, живиться гнучким плином думки, що вільно і жваво перетікає від і поміж узагальнення і, обов'язково, до дотикового, конкретного і саме правдивого, ще до узагальнення і знов до свого земного істинного прояву. Таким чином і проблеми з'ясувалися в багатьох. А в нас все ще абстракції про, наприклад, увагу. Таке вже без імен, але добро у спадок маємо від своїх класиків, на яких в жаху каральних передвоєнних літ послався працьовитий та доброзичливий Лев Семенович

[8], мабуть в надії, що якимось "змиритися, злюбитися" (вгамується і уподобається) виростати як би то розумними серед абстрактного "багатства знань". Тепер пояснюють "увагу" все з тих же джерел, хоча і без звиклих імен. То не людська увага, тепла, особиста, для свого єдиного і неповторного життя, такого цікавого і плідного. То підкірна увага, перед "полководцями челоуечей сили".

Ще у психологів водиться у фаховій незмозі посылатися на фізіологів. Ті вже багато стратити тваринок, а виявили лише збудження та гальмування. Тільки це, і жива плоть поводи́ла себе без відміни, чи-то від страху, голоду, чи болю, або зрадженої надії отримати те, що пообіцяли сильні і розумні люди. Люди набували кривавих страждань тваринного життя, і брехали самі собі, що це для їх величного розуму. А людське потребує людяну творчість, гідність, довіру та чесність. Фізіологія собак з дротинками в мозку цього не пояснює. А що погляд? Тут немає нічого про змістовне звернення очей. Іван Петрович Павлов поглядів не виносив [9: 328]. У його майстерні персоналу було заборонено під страхом звільнення починати теми, що якийсь собака проявляв своє особливе ставлення, може як останнє відчуття, що те, що зробили з ним, серед людей бути не може. А які-то були стосунки, коли проковтнута їжа із отворів в животі випадала зовні, або відкритий мозок отримував наперемінно електричне задоволення і біль в додаток до всього, що вже отримав. А великий фізіолог, бо, як кажуть, ніхто інший у світі до такого бузувірства не додумався, споглядав і шукав влучний вислів навколо поняття "реакція раба". Тоді, як свідчать, один із віруючих осіб, котрий відвідував заклад, вигукнув, що він розуміє всі страждання святих мучеників, коли реальність є настільки жакхливий глум з життя, що відчуття болю ніщо в порівнянні. Можна уявити погляд, і більше ніколи не звертатися за знаннями про людську увагу та сяючі очі до психологів.

Погляди людей помітні навкруги, так увага видає себе. Однак, увага не є монолітним каналом, вона тримає все важливе для людини одночасно, підкидаючи на власний гребінь активність певного смислу. У той саме час всі інші особисті цікавості похитуються все ще життєстійкі десь дещо остронь. Л.С. Виготський пропонує ситуацію¹ зосередженості вченого; той розв'язує, повіримо, математичну задачу; грянув грім, а людина, мовляв, більше зауважила на прояв стихії, ніж тримався поважно заглибленим в абстрактне заняття. Проте, гіпотетичний науковець продовжував займатися рахунками [8: 142-143]. Коментатор вбачає у свого персонажу надзвичайну волю. Через неї у героя абстрактної роботи дослідники нафантазували внутрішню сварку із самим собою: грім гримає, а людина, наче посперечавшись із собою, працює. Психологам того часу, як всюди, примарилися модні бійки протилежностей. Вони зарозуміло зіпхнули боки одної і неділимної уваги самого єдиного її законного володаря між собою, коли приписали конфлікт видів уваги довільної і мимовільної. Навіщо було знущатися з цільноти людської? Якщо це про людину розумну, гідну та відповідальну, ніяких сперечань у такого не виникало. Навіть раптовий неочікуваний гуркіт, якщо й іздрігнув несподіванкою тіло, а очі відірвалися від паперу і подивилися назустріч стихії, то та сама увага миттєво пересвідчилася, що ніякої погрози життю немає, навіть праця, яку згодом так хотілося довести до кінця, до задоволення повнотою і гармонійністю рішення, до блиску в очах. Тоді, дивись, за неї, хорошу працю, яку завжди помітно, або щось може заплатили, або тільки визнали, така праця, не стала розтурбована. Робота розумом, мабуть, була дійсно успішна. Людина не шукала виправдання в грімі, щоб підхопитися, витривівши очі, шукаючи на кого виплеснути своє дратування, заволати, що не здатна працювати, бо їй не створили умови, а продовжувала зосереджено мислити, з поглядом стриманим, може трохи недовірливим, у перевірці того, що вже зробив. Учений із прикладу сам хотів працювати, йому було цікаво, це було важливо для нього, і не було нікого на землі, хто був здатний примусити його любити ту справу, він в неї був закоханий сам. У сучасній американській психології та в теорії творчого письма такий цілковито об'єктивний стан називають "meaningful activity", або робити те, що має глибокий особистий смисл, робити гідно, красиво і до кінця. Такі два різні персонажа повстають в невеличкому зіткненні обставин – праці природи за своїми звичаями, та заняття людини, в залежності, хто є ця людина: активного чи підневільного мислення. У всьому цьому, промовистий погляд у піднесеній праці є такий захоплююче прекрасний.

Тепер звернемося до тих, хто має мислити творчо, а своїм очам передати вагому долю роботи. Що скажуть художники про погляд тих, кого вони змальовують, а ще й про осмислену спрямованість очей у них самих?

Що художник розуміє як роботу природи: "Головним ... звісно завжди є обличчя. І ми, коли зустрічаємо когось, перш за все дивимося на обличчя (вірніше, – в очі людині), якщо ще раніше нас не здивує в фігурі або одязі щось незвичайне.

¹ Психолог посилається, як це характерно для тодішнього етапу його роботи, на публікації закордонних авторів, виданих російською мовою в період 1890 – 1915 років. Сюжет про вченого та грім є із роботи Е. Тітчера, якого в монархічній Росії знали за двома російськомовними роботами від 1898 та 1914.

Дивно, очі більш за все надають виразності всім рисам. Але ж саме очне яблуко не змінюється, якщо не враховувати зменшення або збільшення зіниці¹, зволоження її слюзою та поворот в орбіті. Між тим ми ясно бачимо, коли людина сердиться, сумує, замислюється або радіє... Таємниці для того, хто пильно спостерігає, немає: вираз змінюють не самі очі, а рухи вій та брів... До них приєднуються зморшки на лобі, в верхній частині носа, змінюється малюнок рота, губів, підборіддя, уся міміка... Був час захоплення фізіогномікою... Наукою вона не стала, але все ж-таки помічаємо типи обличчя..., говоримо, що людина виглядає розумною чи дурною, доброю чи злою" [10: 45].

Як майстер портрету відчуває своє призначення, та як його бачення передається в часі: "Людина на перших портретах (в історії людства) змальовується із поглядом, який звертається в простір, людина байдужа до того, хто на неї дивиться та дуже часто відвертається у профіль. Зображення було на підвищенні, яке давало відчуття, що то не є місце для простого смертного... (в теперішній час)... В порівнянні з фото (живописні та графічні) портрети більше мають схожості з оригіналом, у них підкреслюється характерне, головне і відкидається другорядне. Художник робить явним внутрішній, душевний світ людини. Кажуть, що в майстерному портреті людина більше схожа на себе, ніж житті. Приховані думки, таємниці прояснюються пензлем художника... Художники дуже піклуються про збереження свого першого враження про людину на всіх стадіях роботи... Засобів для виявлення характеру в мистецтві дуже багато..." [10: 9, 10, 16, 54-55. Переклад наш – Т.М.]. Буває, що особистість самого майстра, його ставлення до моделі потужно виходили в портрет, який він виконував. Через це такого побоювались замовці і казали: "В такого-то... писатися небезпечно". Саме тут спрацьовує сила, яка споріднює художника з автором письмового твору.

Це майже все, про погляд у сприйнятті художника. Усе інше, що гарантує надзвичайний успіх – вже особистий і неповторний духовний дотик майстра до людини та сила його враження, яка виводить авторський погляд у віртуозну техніку виконання.

Так ми пересвідчилися, що, з одного боку, погляд складається з цілковито повсякденних, дотикових поверхонь тіла людини, які є зворушені через власні життєві канали від глибокого персонального змісту: наші думки, почуття та ставлення до інших людей ворухать все, що дає погляд. Складний і тонкий механізм. З другого боку, в чутливого майстра є навички впізнання малюнку тонких рухів погляду. Це не значить, що знання про маленькі м'язи побудує кожному, хто прагне до ефекту, такий погляд, який той забажає. Або, навпаки, навички читання міміки з анатомічної поверхні достатньо для глибокого розуміння безкінечно складного внутрішнього світу людини.

Тут має місце інша паралель. Як живописець, людське тіло дає портрет свого власного внутрішнього вібрування думки, почуттів та гармонії зі своїм оточенням. Вдала тонка образотворча робота є застигла мить всіх механізмів погляду. Як обізнаний витончений критик читає змістовність портрету, так перед своїми очима співрозмовники в життєвому спілкуванні миттєво, переймають для прихованого внутрішнього випробовування чутливе, мінливе, перетічне від одного стану – в інший, повідомлення один про одного. У цьому вони навмисно не замислюються над своїми зусиллями, не розкладають на елементи свої враження, а відчувають зміст спрямованого людського погляду якимось внутрішнім оком. Це експертне око має широке і багате русло вражень, якщо погляди лягають в цілковиту співзвучність із змістом слів, оповіді або пояснення, що складає важливу справу такого спілкування. У людей з нашої гадки є спільна проблема, вони її плідно вирішують розумом, а погляди доповнюють розмах стосунків і додають, що їх думки саме про те, що звучить, що людина розуміє про що говорить і тримає власне розуміння у своїй владі, до того ж є задоволення від осмислення, немає сумніву, який заважає думці, ще й відвертість згоди з щирим ставленням, що ще – можна продовжити.

Коли дві особи спілкуються, звісно й поглядами теж, то один може сказати: "Він на мене дивиться". Під поглядом такому стає приємно, чи неприємно. Контакт очима може дати відчуття наближеності, а те, у свою чергу, або відвертає, що тотожно незгоді "ні", або очі пішли долу, що є стримане "не знаю". Може погляд ще перекинутися до інших людей – "взагалі нас багато, а я такий, як всі". Дотик погляду іншого може амбіційно відкинути у власному цінуванні, або принизити. У самого одержувача погляду прямої справи немає, але він вже відчуває, що до нього звернулися, в ньому є потреба, що він є важливий для когось, від цього стає поважний сам. Голова закидається

¹ Відносно нашої теми цікавою є маленька подробиця: як розмовний синонімічний варіант до "зіниці" ока є "чоловічок" в очах [11: 158]. Середина ока, маленька частина людського ества, але така важлива, отримала дружельобну назву, що у спорідненості з викінченим поняттям людини. Так виявляється, що помітивши погляд, як-то всю духовність зосереджену в струмені звернення очей, хтось зауважує: "твій чоловічок так гнівно... лукаво, весело... подивився..."

трохи вгору і погляд, як з кінчика носу¹: "То тепер я буду дивитися..."

Припустімо погляд другого, того, хто спрямовує свій зір. Оскільки в нього вже є важлива справа, має він й вірні слова і певні почуття. Цей другий не стане промовляти: "Я дивлюсь". Такий буде тримати свою справу, як цінний багаж, яким він може поділитися, коли є для кого це так само цінність. Зверненість погляду, то вже зверненість справи. Такий, дивлячись прямо в очі, відверто тримаючи схоплений зір, скаже: "Послухай", або навіть: "Дивись", коли розраховує, що його стануть слухати. У крайньому разі: "Я тобі ось що скажу". У всіх цих випадках погляд з думкою і справою вже побіг розповідати попереду слів.

Ми додержуємося останнього образу змістовного звернення, оскільки угледіли в ньому місток від важкого та вистражданого загального розуміння "людського погляду" до тих конкретних проблем, які ми поставили основною метою цієї статті. Поняття "авторський погляд" ми започатковуємо тут.

Замислюючись над словами, що автор письмового тексту якось дивиться, можна себе відчутти одночасно і дещо досвідченими, і зняковілим початківцем. Що дає відчуття обізнаності? Відкриваємо без особливого вибору наукові тексти і маємо вислови, які за змістом не пов'язані з реальністю людських справ, яким присвячені тексти декого, а суть прикметами зусиль людей у викладі думок на папір. Результатам радіємо, бо є, що збирати. У середньому, майже на кожній сторінці, до п'яти – семи випадків письменницьких намагань такого роду. Таке розмаїття в людей зі смаком до поняття погляд, і один чи два випадки на п'ять – сім сторінок у людей, які полюбують, дещо інші засоби, які скріплюють працю письмового викладу матеріалу. Люди пишуть і користуються: "На наш погляд..."; "На перший... другий погляд"; "Поглиблений погляд дає..."; "Поверховий погляд призвів..."; "Побіжним оглядом..."; "Як огляд питань..."; "Обачно..."; "Подивимось..."; "Уявімо..."; "Побачимо і пересвідчимось..."; "Впізнавши..."; "Помічаємо..."; "Це не виглядає..."; "Звернемося до..."; "Спостерігаємо..."; "Можемо знайти"; "Погляд вихвачує..."; "З різних точок зору"; "Побачивши в..."; "Вдивляємося в..."; "Придивляємося"; "Звертаємо увагу..."; "Не пропустимо демонстрацію..."; "Виявляємо..."; "Викривається головне"; "Як наочний свідок..."; "Наосліп зроблене припущення..."; "Видивляючи всі обставини..."; "З виду все просто..."; "В наше поле зору попадає..."; "Проникливий зір не може не помітити..."; "Таке не спустиш з ока..."; "Ні одне свідчення не мине повз нашої уваги..."; "Узагальнюючи спостереження,..."; "Видно навч"; "Як обман зору..."; "Тільки для того, щоб прозирати весь простір..."

Такий багатий вибір у тих, хто пише з активним відчуттям своєї місії передати повідомлення: "То я веду мову...". Такий погляд творця тексту є активний.

Існує між іншим й настрій пасивного запрошення щось розглянути. Тоді через весь текст пролягає тонка сітка як-то лякливо погляду із-за голови, плеча або спини когось. Нібито не дуже хотів, але показали, не настирно роздивлявся, а само в очі било:

- Не "Ми тепер розглянемо", а "Вони показують..." або "Фрагмент ілюструє...";
- Не "Ми помітили", а "Матеріал вказує";
- Не "Уявляємо таку картину", а "Наближаємося до зображення";
- Не "Зосередимося поглядом на", а "Нашу увагу звертають" або "Нас закликають до споглядання";
- Не "Розглядаємо ілюстративний матеріал", а "Матеріал претендує на зображальність".

Було модно казати, що негоже бути категоричним. Прямолінійність, дечібно не є повагою до читача, з ним маємо обходитися ласкаво, настроїти на свій лад, не дратувати і не ображати. Здається, що більшим дратуванням є лукавити в тому, що робиш. Відвертою і хорошою працею образити неможливо. А текст, в якому здійснилися всі якості авторства не може не привернути на свою сторону. Відносно погляду, якщо дивишся – дивись. Якщо автор – роби сам і відповідай за це. Боязкуватий погляд не викликає довіри до повідомлення. Ховання за ширму чиєїсь роботи або навколишніх речей, приписуючи їм владу над людиною, негідно. Коли затіяв виконувати справу, як-то вийшов із текстом до людей, то це треба робити цілковито до кінця, прямо дивлячись в очі. До того ж, є обіцянка, яку заявив спершу, взявшись бути автором, а саме сказати те, що є авторське. Щодо категоричності як деякої якості тексту, то категоричність там, де виясняють відносини, а не роблять справу, в останній це називається точністю.

Продовжуючи про людську обізнаність щодо всього навколо "авторського погляду", можна зауважити ще один випадок розуміння "погляд" – внутрішнє відчуття провидіння чи прозорливості того, хто пише. Для нас воно важливе, оскільки щільніше наближає до активного і повного пояснення якості, яка стає дійсно авторською активністю. Немає ніякого відторгнення смислу, коли "Я бачу" прирівнюють до "В мене є думка" або "Я гадаю", або "Все втямив", нарешті "Тепер збагнув". Така спорідненість фізичного спрямування очей, як і внутрішнього зосередженого бачення, з особистим змістом є цілковито натуральна. Явище існує споконвічно. У цьому переконує використання

¹ Як англійці кажуть: "Дивився з-під нижньої губи"» про того, хто удавав велику важність, ставив співрозмовника дуже низько відносно себе, що той, ніби десь здолу виглядав на фоні роздутих в гордошах губів.

ключових слів цієї теми, як "глаз, зрачок / око, зіниця", "зрение / зір, бачення", "взгляд / погляд, думка", "видеть / бачити", "мнение / думка, гадка, сенс, тьма" в латинській та російській /українській мовах. Саме ґрунтовні лінгвістичні словники [2; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23] є як священні письмена, які зберігають накопичені національні здобутки спілкування і мислення. По ним видно простір можливостей думки в стихії кожної мови. Які межі цих первинних понять, які мають поєднатися у витончене, скероване "авторським поглядом", письменництво? Кожна з названих мов¹ має багатство засобів прокреслити стежку людської думки від погляду до твору. Усі вони разом відзиваються свідченням, що люди всюди всім своїм єством роблять в собі такий змістовно привабливий і обов'язковий рух: "Роздивитися самому, самостійно пересвідчитися, побачити зовні і розглянути цікавість в собі". Це наш благородний механізм самостійної думки. Це – мотор, крила та паливо авторства.

Візьмемо стародавню мудрість, яка дійшла до нас в латинських афоризмах [13]. Яке там було ставлення до погляду фізичного – відчутного спрямування людських очей – та внутрішнього зору думки? Світлі античні уми шанували вельми добре людський розум, який загострювався в точку зору внутрішнього погляду. Зі смаком розумового задоволення спілкувалися, як заглядали в самі глибини змісту і пильнували погляд думки: в такому баченні всі були як на долоні. У розкошуванні мислення, коли зміст висікався неприховано прилюдно, античні, нащупавши достовірне внутрішнє око, слідували хід перетікання сили зосередженості зору від зовнішнього саява до притягальної, як магніт, теплоти мислення і витонченої стрункості слів. Важливий досвід мудрості розсіяв через світ і час перлини слів. А мудрості потрібні були "зір", і "бачення", і "погляд", вони давали "зрячі" рухи думки, від чого та ставала влучною та гострою. Таке – вражаюче число разів: кожний десятий вислів насичений "побаченим" змістом в тій чи іншій формі. Таке, як: "Ось, видовище, яке варте погляду бога", або "І ти, теж!", – відверто запрошують людський погляд зовні, а після цього пробуджується готовність почуттів про всю картину відносин й порівнянь. Інше стає: "Я бачу тебе наскрізь" або "У траві (за гладкою поверхнею не видно підступного) ховається гадюка" звертаються до внутрішнього погляду, до механізмів думки, які відразу дають знати, що то за людина перед іншими, чого від нього можна очікувати, та на які висоти мислення такий гаразд. Як інший, було, відповідав зі схожим, як підхопленим на льоту баченням, тим саме внутрішнім поглядом, що і перший, викликав задоволення у всіх – бач, вхопив думку, підтримав сенс та збагатив словами: задоволення понад усе відоме. Був їм спорт із витонченого мислення.

Поняття погляду, нехай то блиск в очах, чи благородна спрямованість людської думки через значення збережених влучних зауважень, тримало серед давньоримських праотців активний канал смислу. Якщо треба дотикове сучасне відчуття реальності того – посилаємося на колонку карток з першим – фізичним, що складає приблизно дві п'ятих, та з другим – мисленнєвим поглядом – в три п'ятих від всієї кількості випадків про потреби людей словах із зверненням до роботи очей, чи-то викликаючи їх зовні, чи принадажуючи у внутрішній зір. Розумова сила переважає в спостереженнях. Вона людяно цінна: цікава і гідна, щоб про неї говорили через віки.

Самою особливою рисою є дещо про українську мову – вона радо спрямована до "авторського погляду". В українській мові, своєрідно, інакше ніж в російській, складається динаміка натурального ряду: "Людини відкриває очі, щастя її існування, зір, як зірки на небі (авжеж одного кореня, як виглядає на лексикографічних скрижалях Бориса Грінченка), щось зосереджує її увагу, зіниці сполохнули про це, обличчя зворухнулося і додає барв до погляду, вона дивиться, може трохи ще розгублено, але тоді вже дійсно бачить, як тільки побачила, то, звісно, вже думку має". Виходить так треба, невід'ємно відразу, як тільки є погляд синіх або темних очей, то й мати і погляд розуму, а як побачила, той думка відчулась. Немає серед українців "Иметь мнение". Якось ця мова приховала однокорінне тільки для болісного і фантазійного "мнимого" [11].

Більш за те, є лінгвістичне свідчення, що українців вже давно турбували обставини, щоб дітки [22: 154, 184] розумними зростали, з глибоким внутрішнім поглядом: "Оченята продирають дитині, щоб зірка була". "Зріти" визначено одночасно як бачити все ясно, так і ставати зрілим, дорослим. "Мусить всяк чоловік зріти". Як вже зросла жіночка, то й "Говірка, зірка, моторна", і не дай то боже, щоб "зірниці в очах засвітилися", то людська голова не для того.

Природно ми готові прийняти термін "авторський погляд". Лінгвістично мовленнєвий досвід нам не заперечує і не стримує. Є навіть психологічні механізми, які вже відкриті і волають про те, щоб на них зважали [24]. Про що це?

На цей раз ми звертаємося за свідченням до французького психолога, який визнавав найвищу цінність живого життя. Він захоплювався красою та здоров'ям людини, про що знав з погляду в очі,

¹ Ми склали тільки перше враження про те, що думка вірна, вслід за досвідом в латинській мові та за тенденціями розвитку культур, в італійській, іспанській та французькій мовах. Проте, залишаємо це у вигляді припущення. Про англійське ставлення ми станемо говорити спеціально, і тут немає ніякого сумніву про багатий позитивний матеріал.

дивитися в них не боявся, більш за те був письменником сам і відчував, що таке авторський погляд, загострений до точки зору. Ми про Ж. Піаже [24: 692-693]. Крім того, велось декілька досліджень в Європі та Америці, які набули вагомих знань, що йдуть на користь визнанню явища авторського погляду у творчому письмі. Людяв властиво скеровувати свою увагу і бачення вказівним рухом, жестом збирання [25: 1278-1289]. Як тільки рука потяглась до предмету цікавості, спрямовується погляд, який як знак пунктуації визначає напрямок думки до властивостей речі. Так само, спрямовуючи внутрішній погляд на те, про що є відчуття, людина має писати, творець тексту простягається у своєму розумінні через все, що доречно на його думку. У цьому він торкається предметів в їх конкретних проявах і узагальнює до стислого досвіду свого дослідження. Авторський погляд через свої редакції тексту – як вказівний жест до здобутку знань і творчості думки. Жести можуть бути впевнені, відверті, не настирні, елегантні і витончені. Є жести сильні і рішучі або як поетично ніжний порух пальців, який так багато значить. Вони ж бувають нервові, судомні та хворобливо обмежені. Якщо є таке поєднання думки та спрямованості погляду і жесту, сумно, що то за думка в тексті, якщо її не вхоплює ні погляд, ані жест. Таке змістовно споріднене з авторським поглядом в потоці творіння тексту.

Щодо можливості вичитувати з рядків і розумом обіймати авторський погляд, є свідчення психологів іще. Погляд речей людина набуває не відразу і не в усій необмеженості. Малі не можуть керувати своїм поглядом, щоб зосередитися і роздивитися, для цього, вони тягнуться рукою до предмету, який впевнено стоїть, але тільки задля ствердження роботи свого зору. Якщо дитина поряд з дорослим, то погляд матері стає як та рука, що тримає і веде. Мати смислово і емоційно, вся в захваті роботи з чимось, енергійно звертає очі до потрібного, і це необхідно їй швидко, тепер, відразу, щоб скінчити те, що почала. Жар діла мамчиного такий теплий і лагідний, бо від неї, але незрозумілий і заворює так, що виходять чудеса, не може малий бачити сам, що десь там стоїть, стоїть спокійно річ, але не вхоплює невпевнене цікаве око. Тут погляд матері, живий, гарячий, притягальний спіймав відразу і пішов очами до цікавості, так разом й дійшли. Хіба ж це не про автора, який своїм втіленням поглядом вхоплює бачення того, хто прийшов до його тексту – частку його самого, і веде, до того, що пізнав і про сказав людям: це цікаво, це може знагодиться...

Істинно авторський текст є вмістилищем особистості творця таким, що завелике: в письмі духовна сила нестримна й притягальна. Дійсно таке, коли текст є авторством, яке відбулось.

Що заважає авторському погляду вести в усіх ділах і справах, всіх, всюди і завжди?

Саме тут ми наблизилися до обставин, в яких ми є невпевнені і недосвідчені.

Авторського погляду, що загострюється до точки зору, як термінів немає в вітчизняній реальності: як нема погляду, немає чому загострюватися до пронизливого розуміння. Саме використання слів подібних до "автор розглядає", або "з нашої точки зору" не є духовно живим існуванням дійсно авторського бачення тієї реальності, про яку людина пише. Все ж, ми не ведемо до ствердження про дещо занижені мисленнєві дії на нашій землі, навпаки. Якщо якісні тексти з'являються в знайомих обставинах, вони прориваються людською індивідуальністю, яка заповнює собою абстрактний вакуум теорії тексту та методик роботи з творчого письма.

З теорії навчання зосереджуємося на роботах під керівництвом Т.А. Ладиженської [26]. Російськомовна дослідниця творчого письма, яка через всі шари того, що до цієї миті було написано як її рідною мовою, так й українською про навчання твору, проглядає як знавець дещо більшого, ніж у інших відносно саме творчого письма. У шановної пані не все пішло гладким у справах, починаючи від гарячого ентузіазму шестидесятих, коли вона зібрала навколо себе натхнених однодумців, до обачливого наступного і до теперішнього. Сама перша книга була дійсно спрямована до письменництва в кожній дитині. Вона найщільніше наблизилася до істини, що в письмовому вигляді не можна брехати.

То брехня найтяжча над усе, про яку, навіть за інших богів, знали античні – річ однакова, що кривда проти людяності. Наслідки не відчутні миттєво, але вони катастрофічні. У людей відчиняється мов ділянка свідомості, яка бере на себе роботу неправди, вона гнучка і розкривається в усьому, і завжди. Започатковані можливості витончуються, стають повнокровними, вкорінюються, живляться за рахунок сил, відібраних у гідних потенцій, які мали би ствердитися в особистості. Все виходить навіть у зовнішній вигляд, про що кажуть і очі, і рухи, і навіть хода. Людина отруєна брехнею. Стародавня мудрість визнавала: то такий скоїв смерть величі людській, такий не справдив на землі своєї благородної місії – бути людиною.

Людське ество є таке, будь що відчинено в нашій свідомості, ми, як кулак, стиснути або відкрити навмисно, напружуючись, не можемо, не здатні м'язами відірвати і відкинути. Чорна, слизка і ворухлива пляма залишається назавжди, розростається ковзка, прослизає через життя. Коли дитина переконується, що за неправду ставлять добру оцінку та прославляють, брехлива ділянка поширюється і стає суттю дитини, більш того, вже дорослими такі починають інших переконувати,

що то, що вони завжди практикували, є добро – вони відтворюють себе в інших. Про таких серед українців є слово – слизкий.

Щодо роботи Т.А. Ладигенської, то саме дверцята для авторської думки дитини, із власним поглядом, хоча і без пояснення, що це таке, почали затулятися, а плідна спрямованість покидати теорію, бо зіткнулась із реальністю. Перед нею і дослідниця, і теорія відступили на більш абстрактні терени. Абстрактно до письмової творчості підходити не боязко, але безплідно.

А тепер, у всьому найкращому про набуття хисту писати, що ми маємо за всі часи, шукаємо авторського погляду. У Т.А. Ладигенської, дитині, яка ще не має з теми ніякого погляду, наближається педагог, його погляд на тему теж навряд свій, від адміністрації та освіти. Таку дають тему, щоб навчити дитину дивитися в напрямку, який спершу визначив абстрактний педагог, після цього, критика письменника в підручнику, ще мав погляд сам письменник, який писав своє. Але те, що з іншого приводу створював автор, треба притягнути до затверджені теми. Де погляд дитини? Спершу ще треба вміти розуміти погляд письменника, якщо він дійсно відвертий. До того ж, то є спрямування внутрішнього зору вже дорослої людини, а його маємо вміти прослідковувати, а таке часом не під силу досвідченому, треба життя для цього прожити, не то що дитині. Так життєво виглядають елементи теорії: Тема, план, збір матеріалу. Незручно почувала дослідниця серед офіційних абстракцій.

Бути уважними до теми. Вчитель, як та матінка у Піаже, та у всіх шановних гуманних дослідників після нього, має наблизитися до дитини. Дійсно, педагог стоїть перед класом. Каже: "Будьмо уважними всі разом". Немає м'язів бути навмисно уважними. Нахмурюються брови, очі зупиняються у безмісленевій напрузі. Але старанно мовчать. Бути уважним до теми, значить, казати про такі речі... Очі малих щось шукають у своєму мозку, якщо мають, де зупинитися. То не є увага, то не є точка зору. То є збентеження з самих готових думок, які треба дітям відтворити в своїх головах. Думки, які готові в абстракції на всі випадки життя, в свідомість не перекладаються. Думки лише за власним бажанням і особистою причетністю прокладаються в розумі, залишаючи там слід, який стверджується все життя з реальних його моментів, як механізм, який вміє мислити самостійно.

У Т.А. Ладигенської, як та матінка у Піаже, вчитель дійсно йшов на будівельний майданчик, нахилився і дивився з учнями на реальну працю і відносини. Не так, як на обов'язковій примусовій екскурсії – розгубленим і нудьгуючим поглядом. І не на натреновану бесіду з робочим людиною, а так як воно було, як складалося. Очі горіли. Бачили все. Цінною ставало не офіційно прославлене ударне змагання в бригаді, а людина, яка вміла працювати, яка знала, що робить свою справу чесно для затишного життя таких саме людей, раділа, що її відверта та добра праця помітна, на неї чекають – вона буде житло. Будівники були гордими кваліфікованими сучасниками. А діти розуміли, що то було таке в Москві в 60-і чекати на житло. Вони зрозуміли тему життєво. Але тема пішла не на жалості до себе і своєї сім'ї, як можуть уявити інші. Журба не проростає творчою думкою, в цьому є дещо руйнівне¹: стає боляче, починають порівнювати, за цим іде заздрість, ще більша образа, часом ворожисть, направлення свого мисленнєвого ока в минуле і навкруги себе. Привабливою і творчо життєдайною була енергійність, впевненість, авторитетність будівників, та повага і шана доброї праці, з боку їх вчительки. Такі відносини давали відчуття сили і надії, внутрішній зір спрямовувався в своє доросле майбутнє. Такі педагоги, з практичного захоплення, від своїх сумісних поглядів з учнями, із зіткнення із очима будівників писали глави у співпраці з Т.А. Ладигенською. У них діти не просто писали, а, пишучи, думали і випрацьовували власний погляд. Тоді, мабуть, навчилися бачити дещо ще, тільки цим можна пояснити, чому змінився настрій у книжках дослідниці – тих, що крокували через семидесяті.

Більше такого, як у Т.А. Ладигенської не було.

Звернемося ще й до тих, хто є покликаний бути експертом тексту – редакторів. Вони, як найдосвідченіші в письмовому труді, мають з любов'ю нахилилися над письмовим твором, як та матінка у Піаже, щоб своїм палким поглядом схопити погляд автора в тексті, пройти з авторським

¹ Працюючи з якими текстами, які свідчать про викінчене авторство, відчула смисл одного прислів'я, яке з дитинства, вслід за дорослими розглядала інакше. Це: "На обиженных воду возят". Вислів бентежив: як-то може таке бути, людину допекли, вона страждає, а з'являється хтось, хто починає з неї знущатися, принижувати – воду возити. Крім того, якось нехарактерно для наших людей в народній мудрості зберігати жорстокість... Розуміння авторства відкрило такий зміст: дійсного автора образити неможливо, він настільки втілюється в свою роботу, що як би продовжує жити в ній, а текст є цілковитим його відображенням, як фото зовнішності. Чи можна людину уразити у втіленні себе самого. Не можливо. Автор не стане нічого доводити, він відійде стороною, залишить тих, хто насувається на нього. Бути автором йому заборонити не може ніхто. Людина або сама не дозволить себе образити, коли має справу на думці, або сама ж ображається, коли в розумі стоїть прояснення відносин. Якщо творця тексту діяли до живого, він – амбіційний, він поглядом був не стільки в самостійному авторстві, скільки заглядав на ефект від своєї роботи, і тим він впав в залежність від інших. Якщо таке сталося, його образу помітно, він сам відкрив доступ до своєї особи, такий підкориться, такий стане за винагороду та із страху її загубити й воду возити.

баченням через весь текст, зрозуміти його і прийняти його роботу. А письменництвом стає вся дійсно творча праця, коли є народженою особистою свідомістю і поданою як художній, науковий або газетний текст. З чим наближаються до тексту редактори, як вони на нього споглядають?

Ще не підходячи, вони розглядали самих себе. Редактори волали із сторінок своєї теорії [27; 28], що вони є люди державні, їм за неї боляче. Погляд, що їм вони попереду всього дорожили – на абстрактну державу, а конкретно, на того, перед ким вони звітували. У цих відносинах творчості думки не було, цінностей викінченого авторства, теж.

Редактори, як то ясно із написаного ними самими про їх турботи, мали певний погляд на авторів, з ким вони мали працювати. Загалом, то погляд дуже звисока. Автори – робоча сила, неприємна, важка в керівництві, але яку вони вимушені вести працювати так, як мовляв приписано "об'єктивними критеріями оцінки". Їх відпускати не дозволялося. Їх опрацьовували до створення тексту, їм назначали зустрічі в процесі написання роботи, їх не залишали без уваги, коли ті приносили свої тексти. Автори ходили в уяві редактора вічними винуватими. Редакторські страждання злегка драматизувалися як велика місія перед суспільством та читачами. Прискіпливістю до письмової продукції навіть дещо манірничали і повторювали про себе, що автори писати не вміють, науково не об'єктивні, вузьких можливостей, вразливі, доводять редакторів до безтактності.

Поки що тільки прояснювалися тяжкі відносини, які втискували в образ теорії. Нам же цікаво, що відомо про майстерність писати, та про авторський погляд, як прикмету якісного тексту. Чи шукали цього редактори? Вони розпізнали поки що три етапи роботи: вибір теми, її розробка та літературне опрацювання [27: 218]. Нічого особливого, як всяка інша діяльність. Надзвичайним є те, що автора готові звинувачувати на кожному із них. Серед хисту редактора відносно тексту, авторського погляду не знайшли.

Ознакою часу можна вважати деякі роботи з теорії редагування, в яких роблять спробу вийти із диктаторських манер своїх попередників. Б.С. Мучник [28] веселився сам і смішив народ тим, що отримують, коли люди, які пишуть, навіть не намагаються розглядати, що в них виходить. Тексту як цілісності в роботі немає, той немає і авторської індивідуальності, і погляду. Багатий матеріал за все професійне життя отримує ненадійне пояснення на рівні граматики і смислу окремих речень.

Інша робота виводить редагування в абстрактну теорію, яку начебто редактор тримає у своїй свідомості, наближаючись до конкретного тексту. А теорія знов, як всяка інша діяльність, про те, що є початок з метою, є виконання із знанням, як робити, і результат. То не є новим. Якщо би матуся із дослідження Піаже підходила до свого малого із теорією такого наближення або моделлю своєї дитини: тепер я ставлю метою..., комунікативний зміст такий-то..., то малий, хоч і дуже малий, але навряд би став слідувати за поглядом матінки, який десь заглибився в проваллі нісенітниць, нічому би не навчився і не захотів би ... Є приклади текстів, але авторство не простежується, тим більш авторський погляд. У дослідника немає ресурсів для цього. Плідний початок можна прокласти тільки із визнання особистості автора і її втілення в тексті.

Ще з приводу редакторських посилай на свою суспільну роль. Бути громадянином і дійсним автором, який розуміється до тонкощів у природі тексту не є суперечністю. Найвеличніший випадок життя – Марк Туллій Ціцерон¹. Римське право називається однією із опор сучасної європейської цивілізації. "Всі освічені європейські правники, хоч яка в них основа, визнають, що вони зобов'язані Ціцеронові і Ціцероновим наступникам" [29: 189]. Але розуміння авторства Марком Туллієм почалось не із знання граматики, а від авторської гідності – самовідчуття особистої відповідальності за своє власне життя, щоб воно було шляхетним, від чесності самостійної думки, мужності мислити в усіх обставинах і захоплення життям. Він був великою і красивою людиною, такі ж були його тексти. Таким він проглядає поміж рядків всіх перекладів і відрізняється в частинах, які штучно з'явилися. Казали, було багато загубленого в текстах. Марка Туллія не можна читати поглядом від пропаганди, то не його погляд². Після слів про Ціцерона можна лише коротко додати, що авторського погляду в усіх намаганнях написати риторики [деякі із всіх після 1990 р. – 30; 31; 32], які називались як завгодно, немає. Є погляд фізичний, як зашифровані письмена, але то не про авторський погляд, не про особистість, а більш про салонні ігри красунь із їх кавалерами [31].

¹ В українському перекладі – Davis, Norman, (1999) *Europe: a History*. Oxford University Press – дається такий варіант написання фамілії Сісего.

² Протягом 2007-2008 років Миронова Т.Ю. подала цілий ряд статей з різних аспектів авторства. як-то: "Декламаторська дикція, авторська дикція та граматичні можливості кожного: активне ставлення до старих проблем" (Дніпропетровськ); "Відчувати себе автором тексту, діяльності та цілого життя" (Дніпропетровськ); "Текст– реальність – аналіз – становлення личности" (Луганськ); "Авторський тон и тон говорящего (о перспективах рассмотрения глубинных качеств письменного текста)" (Кіровоград); "О харизме и авторстве от филолога" (Днепрпетровск). В останній роботі більш за все показаний зв'язок особистості із якостями дійсного автора тексту, автору діяльності та цілого життя; як неперевершене явище – харизматична особистість М.Т. Ціцерона.

Наша зацікавленість творчим письмом розпочалась із захоплення ставленням американців до розкриття себе в письмових текстах. Десятки авторів, і така різниця з нашою текстовою реальністю. Було неможливо усвідомити: чому, як таке могло статися? Потім прояснилося: того, кого у нас відкинули, Ціцерона, американці вже давно щільно і органічно втілили у свою освіту. Там є поняття авторського погляду і є його загостреність до точки зору [33; 34; 35; 36; 37; 38]. Більш за те, не поспішаючи, викладачі проводять молодих американців через всі ступені авторства, допомагають дивитися не тільки стоячи поряд, а й просуваючись через майстерність. Саме як мамуся у Піаже, з тією різницею, що французький дослідник заговорив про сумісний погляд десь в 20-30 рр. минулого віку, а в американців тепер вже могутній потік своїх дослідження великої і трепетної людської особистості [деякі з них, що мають відношення до людського погляду – 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46]. А сумісний погляд розкриває такі багатства, стільки граней, що: "Покажи мені свій текст, то я скажу, хто ти".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Эти глаза напротив. – Наука и жизнь. – № 9, 2004. – С. 88-89, 135.
2. Універсальний словник-енциклопедія УСЕ. – Київ: ПВП Всесвіт – Львів: ЛДКФ, Атлас, 2001. – 1575 с.
3. Кропивницький Марко. Нариси. Твори в 6-ти томах. – Київ: Художня література, 1960. – Т. 6. – 671 с.
4. Станиславский К.С. Моя жизнь в искусстве. Собрание сочинений в 8-ми томах. – Москва: Искусство, 1934. – Т. 1. – 514 с.
5. Макаренко А.С. Педагогические сочинения в восьми томах. – М.: Педагогика, 1986. – Том 8. – 336 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Київ: Радянська школа, 1976. – Том 1. – 654 с.
7. Sprinthall, Norman and Sprinthall, Richard. Educational Psychology: a Developmental Approach. – McGraw – Hill. New York – Toronto, 1990. – 668 с.
8. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти томах. Детская психология / Под ред. Д.Б. Эльконина. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 432 с.
9. Dictionaire Culturel des Sciences. Direction de W. Witkowski. – Paris, 2001 – 600 P.
10. Левин С.Д. Беседы с юным художником. Выпуск 2. – М.: Советский художник, 1988. – 320 с.
11. Русско-украинский словарь / Под ред. М.Я. Калиновича. – К.: Издательство Академии наук, 1955. – 804 с.
12. Дворецкий И.Х. Латинско-Русский словарь. – М., 1986. – 840 с.
13. Словарь Латинских крылатых слов / Ред. Бабичев Н.Т., Боровський Я.М. – М.: Русский язык, 1982. – 959 с.
14. Толковый словарь русского языка. В 4-х томах / под. ред. Д.Н. Ушакова – М.: ОГИЗ, 1935 – 1940 – Т. 1. – 1562 с.
15. Толковый словарь русского языка. В 4-х томах / под. ред. Д.Н. Ушакова – М.: ОГИЗ, 1935 – 1940 – Т. 2. – 1039 с.
16. Толковый словарь русского языка. В 4-х томах / под. ред. Д.Н. Ушакова – М.: ОГИЗ, 1935 – 1940 – Т. 3. – 1499 с.
17. Толковый словарь русского языка. В 4-х томах / под. ред. Д.Н. Ушакова – М.: ОГИЗ, 1935 – 1940 – Т. 4. – 1423 с.
18. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1990. – Т. 1. – 1553 с.
19. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1990. – Т. 2. – 886 с.
20. Словарь современного русского литературного языка. В 20-ти томах / АН СССР // Редактор Горбачевич К.С. – М.: Русский язык, 1991. – Т. 1. – 864 с.
21. Словарь современного русского литературного языка. В 20-ти томах / АН СССР // Редактор Горбачевич К.С. – М.: Русский язык, 1991. – Т. 2 – 960 с.
22. Словарь української мови. Зібрала редакція журналу "Киевская Старина". Упорядкував, з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. Надруковано з видання 1907–1909 рр. фотоспособом. В чотирьох томах. Н/НАН України. Інститут української мови. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 2. – 588 с.
23. Piage J. Le langage et la Pensée chez l'enfant, Neuchatel-Paris. Delacheau et Niestle. – Paris, 1923. – 325 p.
24. Psychologie. Grand Dictionaire. – Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.
25. Bakeman, R., Adamson, L. Coordinating Attention to People and Objects in Mother / Infant, Peer / Infant interaction // Child Development, 1984. – P. 1278-1289.
26. Система обучения сочинениям в 5-8 классах / Под ред. Т.А. Ладыженской. – М.: Просвещение, 1967. – 312 с.
27. Сикорский Н.М. Теория и практика редактирования. – М.: Высшая школа, 1971. – 367 с.
28. Мучник Б.С. Основы стилистики и редактирования. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 478 с.
29. Davis N. Europe: a History. Oxford University Press, 1999. – 1463 p.
30. Рождественский Ю.В. Теория риторики. – М.: Добросвет, 1999. – 482 с.
31. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Дело, 1998. – 478 с.
32. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Культура и искусство речи. Современная риторика. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 576 с.
33. McCormick Calkins L. The Art of Teaching Writing. – Heinemann. Portsmouth, New Hampshire. Printed in the USA, 1989. – 347 p.

34. Trimmer J., McCrimmon J. Writing with a Purpose. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1986 – 524 p.
35. Gould E. The Act of Writing. – New York: Random House, 1989. – 318 p.
36. Day S. Reading and Writing Process. – New York: McMillan Publishing Company, 1989. – 683 p.
37. Norton S. Canadian Content. – Toronto, 1988. – 371 p.
38. Quentin L. The Writing Process. – Nelson: Canada Limited, 1999. – 269 p.
39. Butterworth G., Cochran E. Towards a Mechanism of Joint Attention in Infancy // International Journal of Behavioral Development. – 1980. – №4. – P. 253-272.
40. Zazzo, R. (Ed.) (reed.), L'Attachement. Lausanne, Delachaux et Niestle. L'attention focalisee. – En: Attention. Psychologie. Grand Dictionaire. Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.
41. Attention Flottante. En: Attention. Psychologie. Grand Dictionaire. Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.
42. Empathie. En: Psychologie. Grand Dictionaire. Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.
43. Geste. En: Psychologie. Grand Dictionaire. Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.
44. Egocentrism. En: Psychologie. Grand Dictionaire. Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.
45. Generalisation. En: Psychologie. Grand Dictionaire. Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.
46. Desambiguation. En: Psychologie. Grand Dictionaire. Larousse-Bordas, 2000. – 1062 P.

Матеріал надійшов до редакції 15.05. 2008 р.

Миронова Т.Ю. Взгляд человека как общее понятие о важном механизме жизни и взгляд автора в потоке письменного творчества.

Автор рассматривает понятие "авторский взгляд" как неотъемлемую часть письменного творчества, к которому относятся и художественные, и научные, и газетные тексты. Достижение авторского взгляда в письменной работе есть одним из основных показателей состоявшегося авторства. Неопределенное, а часто интуитивное существование интересующего нас понятия в письменной реальности призывает к его углубленному изучению. Это позволит вселить веру людей в свои творческие возможности, сделает тенденцию к гуманизму в отечественном образовании и науке одним из вполне реальных шагов вперед.

Myronova T.Y. The Look Of Human Eyes As an Essential Power in Life and the Author's Point Of View in the Flow Of Creative Writing.

The author considers the notion "the author's point of view" as an integral part of creative writing work, which includes literary, as well as scientific and newspaper texts. The achievement of the author's point of view is one of the manifestations of the realized authorship. The indeterminate and very often intuitive existence of the analyzed notion facilitates its extensive studies. More to that, it will help people believe in their creative abilities and advance the humanistic tendencies in education and science in this country.